

ПРИКЛАДНІ ВИМІРИ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІЇ

УДК 338.43

О. В. ЛЕТУЧА,

***кандидат економічних наук, доцент, доцент
кафедри політичної економії,
Національна металургійна академія України***

ЕКОЛОГІЧНІ ВИКЛИКИ КЕЙНСІАНСТВА

В статті проаналізовано теоретико-методологічні підходи до визначення природи та причин світових еколого-економічних криз. Розглянуто причини і особливості еколого-економічної кризи в Україні, обґрунтовано пріоритетні напрямки подолання її наслідків з позицій кейнсїанства.

Ключові слова: світові еколого-економічні кризи, причини і особливості еколого-економічної кризи в Україні.

Постановка проблеми. На початку третього тисячоліття людство переживає історичний період усвідомлення глобального виснаження навколишнього природного середовища. Першоджерелом усіх екологічних криз є науково-технічна революція, яка дала людині потужні засоби науки та техніки, протистояти яким природа не може. Причини погіршення екологічного стану довкілля детерміновані невідповідністю розвитку продуктивних сил і виробничих відносин ресурсно-екологічним можливостям біосфери, відсутністю раціонального механізму природокористування та реалізації природоохоронних заходів.

Національна економіка виявилась вразливою до глобальних еколого-економічних дисбалансів, обумовлених стрімким зростанням економічних потреб, виснаженням природних ресурсів, забрудненням довкілля. Її сучасний стан є наслідком не тільки впливу глобальних еколого-економічних проблем, а й внутрішніх суперечностей, нагромаджених у минулому, що зумовлює необхідність перегляду критеріїв розвитку існуючої господарської системи, коригування уявлень про людину і суспільство, формування ідеології екологічної експансії постіндустріального розвитку, що спиралася б на сучасні

механізми використання існуючого потенціалу для забезпечення сталого еколого-економічного розвитку України. А це актуалізує відродження кейнсіанської парадигми управління державою на основі гармонізації відносин людини, суспільства і природи, збереження і відновлення природного середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дискусіях про еколого-економічну кризу, її причини, особливості, ознаки, наслідки цілком резонно домінує економічна тематика. Теоретичні аспекти впливу екологічного фактору на формування і функціонування сучасної ринкової системи постійно перебуває в центрі уваги світової та вітчизняної економічної думки. Балацький О. Ф., Векліч О.О., Веснін В.Р., Гофман О.Г., Неверов О.В., Норман Є.Б., Олдак П.Г., Оскоріо А.М., Пахомова Н.В., Реймерс Н.Ф., Трегобчук В.М., Хачатуров Т.С. у своїх наукових працях зупиняються на питаннях, пов'язаних з визначенням причин загострення еколого-економічних протиріч та рекомендацій щодо удосконалення економічного механізму природокористування [1, с.11-18]. Дані дослідження виявили існування істотних відмінностей у визначенні причин еколого-економічної кризи та інструментів подолання її наслідків.

Реалії переконують, що неокласичні теорії дискредитували себе відсутністю загальноприйнятого, обґрунтованого механізму подолання наслідків національної еколого-економічної кризи, що обумовлює певну хиткість існуючих теоретичних конструкцій [2, с.4-20]. Разом з тим, дискусійними та невирішеними залишаються питання визначення ефективного механізму державного регулювання еколого-економічних процесів, бо саме держава є економічним суб'єктом, що втілює суспільні екологічні інтереси при умові гарантування національної екологічної безпеки. Саме звертання до робіт кейнсіанців сприятиме розробці альтернативної парадигми еколого-економічної політики в Україні.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі проблем удосконалення національного механізму державного регулювання еколого-економічних процесів з позицій кейнсіанства.

Виклад основного матеріалу. Економічною наукою нагромаджено суттєвий потенціал підходів до вирішення екологічних проблем. Представники класичної школи політичної економії, використовуючи формально-логічні методи дослідження, з позиції *laissez-faire* аналізують природу як об'єкт для необмеженої експансії капіталу, джерело багатства [3, с.5-24]. А. Сміт і Д.Рікардо, спираючись на теорію трудової вартості і акцентуючи увагу на тому, що головним чинником виробництва, суб'єктом продуктивної праці, творцем багатства є людина, висувають важливу методологічну тезу про відчуження її від природи, відокремлюючи тим самим суб'єкт від об'єкта дослідження. В їх

роботах природа визначається як сукупність незалежних умов для існування людини, що впливають на процес суспільного відтворення. Розглядаючи багатство як сукупність благ, результат взаємодії чинників виробництва, у тому числі і використання природних ресурсів (особливо землі), А. Сміт і Д. Рікардо створили перші теоретичні передумови дослідження екологічної експансії в межах теорії ефективності виробництва.

Представники неокласичної теорії, спираючись на функціональні зв'язки між еколого-економічними явищами, принципи ефективності та оптимальності, прибутковості та доходності, досліджують негативні зовнішні ефекти. Об'єкти природи розглядаються як суспільні блага, а забруднення довкілля вважається проблемою економіки ресурсів. Питання інтерналізації негативних зовнішніх ефектів, раціонального використання природних ресурсів розглядаються у контексті підвищення прибутків економічних суб'єктів. Окремі передумови макроекономічного аналізу еколого-економічних систем знайшли відображення у теоріях загальної економічної рівноваги. Синтезуючи теорії корисності, попиту і пропозиції, Л.Вальрас досліджує механізм і умови ринкової рівноваги, впливу ринкового механізму на оптимізацію розподілу та використання ресурсів.

Отже, економічні теорії природокористування в межах неокласики будуються на принципі економічної раціональності, дослідження еколого-економічної динаміки зводиться до рівноважного аналізу. Некритичне сприйняття неокласичних теорій природокористування, спрямованих на оптимізацію поведінки раціональних суб'єктів в умовах стабільних еколого-економічних систем, сприяло поглибленню сировинної орієнтації національної економіки, її екологічної деградації, дефіциту інвестицій природоохоронного призначення[4, с.4-20].

Теорія та практика національної економіки, на нашу думку, не зможе обійтись без обгрунтованого опанування кейнсіанських концепцій, що свідчать про зростаючу роль державного втручання у підвищенні ефективності суспільного виробництва. Для кейнсіанського напрямку економічної думки характерним є аналіз ступеня впливу економічного зростання на рівень забруднення навколишнього середовища. Екологічні проблеми розглядаються як наслідок антиекологічного процесу економічного відтворення, а їх гострота обумовлена темпами економічного зростання.

Відповідно до кейнсіанських теорій, держава є економічним суб'єктом, що втілює суспільні екологічні інтереси. Вона покликана, по-перше, не тільки забезпечити адекватний правовий режим, але й активно впливати, як безпосередньо, так й опосередковано, на становлення цивілізованих ринкових механізмів у ековиробництві; по-друге, створити необхідні передумови для

розвитку ефективних форм недержавного еколого-економічного регулювання, суб'єктами якого виступають суспільні екологічні організації; по – третє, виконувати важливу функцію координації та оптимізації ринкових та регулюючих механізмів, пошуку адекватних форм руху об'єктивних протиріч між ними.

Гетеродоксальний підхід кейнсіанської теорії обумовлений невизначеністю майбутнього [5, с.4-20]. На думку посткейнсіанців, рішення здійснення екологічних інвестицій не будується на раціональних розрахунках, а на дієвості механізму екологічних ризиків як фактору зменшення невизначеності майбутнього. Цьому сприяє еволюція інститутів, що пов'язана з бажанням економічних суб'єктів знизити екологічні ризики як фактору невизначеності в складних економічних системах [6, с.5-14]. Кейнсіанство робить акцент на «всепроникливості» провалів ринкового механізму [7, с.7-191]. На його погляд, негативні екологічні ефекти виникають через неможливість ринку забезпечити «обмежену ефективність Парето».

Ресурсозберігаюча реструктуризація національної економіки нерозривно пов'язана з її екологічною модернізацією, процеси якої бюрократично гальмуються в Україні. Великий капітал зупиняє низька рентабельність екологомістких виробництв при величезних інвестиційних потребах, високий екологічний ризик та дисконтований економічний ефект. Причина орієнтованості українського бізнесу на швидке збагачення на шкоду довготерміновому розвитку криється зовсім не у відсутності навичок управління, а в «інвестиційній короткозорості», обумовленій високим ступенем невизначеності майбутнього. Спосіб зниження невизначеності майбутнього в посткейнсіанстві - формальна частина інституційного середовища [8, с.4-18]. Чим більш розвинені формальні інститути і, перш за все, такий їх елемент, як державний захист форвардних контрактів, тим більше вдається знизити невизначеність майбутнього.

Реалії розвитку національної економіки переконують, що нерегульована державою свобода обертається необмеженим свавіллям, а націленість на прибуток – в безсоромну експлуатацію природи на користь політичної еліти. Тепер великі корпорації придбали таку владу над ринком, що вони самі диктують йому свої умови [9, с.61-70]. Національна економіка перетворилась на економіку збагачення еліти, суть якої полягає в перерозподілі природних ресурсів, суспільних благ в антигромадських цілях і в екстремальних масштабах з метою їх привласнення елітою.

Отже, еколого-економічні проблеми національної економіки відповідають проблематиці сучасного кейнсіанства, орієнтованого на зміни умов формування капіталу, звуження можливостей спонтанного збагачення, детермінованого не

економічно, а політично, оновлення політичного життя, реалізації державою загальносуспільних потреб [10, с.25-51].

Реформування економічного механізму екологічного регулювання в Україні, відповідно до кейнсіанської парадигми, спрямоване на акумуляцію матеріальних ресурсів для реалізації екологічних програм, мотивацію товаровиробників до підвищення рівня екологічності технологій та продукції. Серед позитивних результатів його дії можна виділити: формування системи платного природокористування, нагромадження фінансових ресурсів у обсягах, необхідних для ліквідації наслідків забруднення навколишнього природного середовища.

Реалії переконують, що досягнення ресурсозберігаючої реструктуризації та екологічної модернізації на основі НТП залежить, по-перше, від можливостей технічного переозброєння і фінансового забезпечення, а по-друге, від перебудови господарського механізму, організаційних структур управління, від послідовності та відповідальності в проведенні ефективної глобальної екологічної політики, від досконалості міжнародного природоохоронного законодавства.

Світовий досвід свідчить, що в сучасних умовах найбільш ефективними формами регулювання еколого-економічних процесів є кредитно-грошові та фінансові важелі. На наш погляд, кредитно-грошові регулятори повинні здійснити "поєднання" протилежностей — фінансову санацію та стимулювання інвестиційного попиту з метою прискорення ресурсозберігаючої реструктуризації. У зв'язку з цим ми вважаємо доцільним: кредитування комерційними банками найбільш прогресивних еколого-економічних програм під гарантії держави; зниження норм обов'язкових резервів та пільгове кредитування для комерційних банків, що активно фінансують передові еколого-економічні перетворення.

Важливим напрямком екологізації кредитної політики ми вважаємо застосування "екологічного боргу", під яким слід розуміти визначену у грошовій формі заборгованість суспільства перед природою, відсотки за яку і слід нараховувати на засаді неотриманого внаслідок забруднень природного середовища глобального доходу.

Активізація екологізації національного виробництва нерозривно пов'язана з розвитком систем екологічних фондів, необхідність існування яких диктується інституційними міркуваннями. Їх наявність та поступове перетворення у незалежні фонди гарантуватиме певний рівень екологічного інвестування. Джерелом їх створення можуть стати: екологічні штрафи; кошти на фінансування еколого-інноваційних програм.

Ефективному впровадженню механізму екологізації національного виробництва сприятиме, на наш погляд, застосування екологічного податку на використання асиміляційного потенціалу природного середовища. Здібність останнього "протистояти" виробничому впливу, його самовідтворення стане імперативом стійкого еколого-економічного зростання. Цей податок не потребує загального підвищення податкового тягарю, але призведе до його перерозподілу в інтересах екологічно безпечних видів діяльності.

Доцільною стане і соціалізація рентних доходів у вигляді екологічного податку, що безпосередньо впливатиме на екологічність рішень платників податків. Відбуватиметься стягнення рентних доходів через оподаткування доходів самих користувачів природних благ, покупців їх продукції. Такий спосіб оподаткування вигідний і державі, бо оподатковуватимуться результати господарської діяльності, а не ресурси, що необхідні для неї.

У рамках ЄС набуває актуальності екологічна професійна підготовка і підвищення кваліфікації фахівців за напрямками: переробка відходів, екологічне право, водне господарство і очистка стічних вод, охорона ґрунтів, енергозбереження, охорона довкілля на підприємствах, регіональне екологічне планування, екологічна експертиза, екологічна політика, міжнародні аспекти охорони природних ресурсів, екологічний аудит, екологічна консультація.

Впровадження екологічної освіти є досить ефективним, бо органічно імплантує у аналіз соціально-економічних умов господарювання політичні, юридичні, соціальні, організаційні знання положень і законів функціонування наднаціональної природоохоронної системи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ретроспектива еколого-економічних проблем переконує у необхідності перегляду традиційних поглядів на їх причини, стимулювання розробки ефективних антикризових концепцій. Національна політика подолання екогенних нестабільностей повинна реагувати на глобальні виклики, з визначенням, як спільного напрямку заходів провідних країн світу, так і специфічних особливостей еколого-економічного розвитку України. Мова йде про кейнсіанські сценарії подолання кризи, запрограмовані внутрішньою логікою розвитку еколого-економічної системи, що передбачають швидкий вихід на нову «довгу хвилю» стійкого еколого-економічного зростання, трансформацію кризи у керований режим, що дозволяє стабілізувати ситуацію у окремих секторах економіки, форсувати впровадження ресурсозаощадливих технологій. При цьому кардинально зміниться система державного регулювання економіки, оптимізується стратегічне еколого-економічне планування і спрямування фінансових потоків.

Підсумовуючи зазначимо, що в умовах глобальної екологічної кризи підвищення ефективності механізму екологізації національної економіки є

пріоритетним завданням. Але треба пам'ятати, що дієвість його інструментів визначатиметься специфікою та динамікою національних еколого-економічних процесів. Відповідно ж до особливостей національної еколого-економічної ситуації слід зауважити, що найбільш ефективним є активізація державно-громадянського регулювання.

Список використаної літератури

1. Веклич О. Україна в міжнародних рейтингах устойчивого розвитку / О.Веклич // *Економіка України*. – 2008. – №7. – С. 13-18.
2. Геєць В.М. Вихід з кризи (роздуми над актуальним у зв'язку з прочитаним) / В.М. Геєць, А.А. Гриценко // *Економіка України*. – 2013. – №6. – С. 4-20.
3. Геєць В. Макроетноомическая оценка денежно-кредитной и валютно-курсовой политики Украины до и во время финансового кризиса / В. Геєць // *Економіка України*. – 2009. – №2. – С. 5-24.
4. Зверяков М.І. У пошуках виходу з кризи) / М.І. Зверяков // *Економіка України*. – 2013. – №8. – С. 4-22.
5. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег /Дж.М. Кейнс. – М.: Гелиос АРВ, 2011. – 352 с.
6. Пороховский О.А. Економична криза як рубіж сучасного світового і національного розвитку // *Економична теорія*. – 2009. – №1. – С. 5-14.
7. Тарасевич В.Н. Экуника: гипотезы и опыты / В.Н. Тарасевич. – М.: ТЕИС, 2008. – 565 с.
8. Тарасевич В.М. Про орієнтири і напрями виходу з кризи / В.М. Тарасевич // *Економіка України*. – 2013. – №9. – С. 4-18.
9. Шинкарук Л.В. Макроетноомічні передумови та перебіг економичної кризи в Україні / Л.В. Шинкарук // *Економична теорія*. – 2010. – №2. – С. 61-70.
10. Юсим В. Первопричина мировых кризисов / В.Юсим // *Вопросы экономики*. – 2009. – №1. – С. 28-51.

References

1. Veklich, O. (2008), “Ukraine in the international rankings of sustainable development”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 7, pp. 13-18.
2. Geyets, V.M., Gritsenko, A.A. (2013), “Out of the crisis (Reflections on the relevant due to read)”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 6, pp.4-20 .
3. Geyets, V. (2009), “Macroeconomic assessment of monetary and exchange rate policies in Ukraine before and during the financial crisis”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 5-24 .
4. Zvyeryakov, M.I. (2013), “In search of a way out of the crisis”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 8, pp. 4-22 .

5. Keynes, Dzh. M. (2011), *Obschaya teoriya zanyatosti, procenta i deneg* [The General Theory of Employment, Interest, and Money], Gelios ARV, Moscow, Russia.
6. Porohovskiy, O.A. (2009), "Economic crisis as a milestone of the modern world and national development", *Ekonomichna teoriia*, vol. 1, pp. 5-14 .
7. Tarasevich, V.N. (2008), *Ekunika: gipotezi i opiti* [Ekunika: hypotheses and experiments], TEIS, Moscow, Russia.
8. Tarasevich, V.M. (2013), "On the guidance and direction out of the crisis", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 9, pp. 4-18.
9. Shynkaruk, L.V. (2010), "Macroeconomic background and course of the economic crisis in Ukraine", *Ekonomichna teoriia*, vol. 2, pp. 61-70.
10. Yusym, V. (2009), "The root cause of world crises", *Voprosy ekonomiki*, vol. 1, pp. 28-51.

Летучая А.В., к.э.н., доцент, Национальная металлургическая академия Украины

Экологические вызовы кейнсианства

В статье проанализированы теоретико-методологические подходы к определению природы и причин мировых эколого-экономических кризисов. Рассмотрены причины и особенности эколого-экономического кризиса в Украине, обоснованы приоритетные направления преодоления его последствий с точки зрения кейнсианства.

Ключевые слова: мировые эколого-экономические кризисы, причины и особенности эколого-экономического кризиса в Украине.

Letucha O., Ph.D., Associate Professor, Associate Professor, National Metallurgical Academy of Ukraine

Environmental challenges of keynesianism

The article analyzes the theoretical and methodological approaches to the determination of the nature and causes of global environmental and economic crisis. The causes and characteristics of ecological and economic crisis in Ukraine, grounded priorities of overcoming its consequences in terms of Keynesianism.

Key words: global ecological and economic crises, the causes and characteristics of ecological and economic crisis in Ukraine.